

A NŐK MEGKÖVETÉSE

Kik velem együtt lábaltatok át
 a terep komisz suvadásain
 húgaim és néha nővéreim
 megkövetlek ti mégsem egy család
 ha épp nektek nem zengtem karmazsin
 ajakkal a vágy férfihimnusát
 s ha mit boldog test másik testnek ad
 kiktől elvontam s emlékbeli kín
 maradt utánam csak pusztá jelül
 ti is én is cirpelünk egyedül
 egy szál tücsök állatkereskedésben
 a sok kanári papagáj között
 és szemünkbe máig se ütközött
 a sors kulcsa nem tudjuk ti se én sem

Kerényi Ferenc

EGY MAGÁNGYŰJTEMÉNY KINCSEIBŐL

Kiss Ferenc nevét elsősorban József Attila-kéziratgyűjteménye révén ismerhették meg a hazai filológusok. Azóta sokan és sokszor tapasztalhattuk nyitottságát és segítőkészségét: gondoljunk például Petőfi Sándor *IBOLYÁK* című, 1996-ban felbukkant és még abban az esztendőben hasonmásban megjelent versesfüzetére! Noha érdeklődési területe elsősorban a XX. századelő magyar avantgárdja, gyűjteménye más művelődéstörténeti korszakokból is fontos és érdekes dokumentumokat őriz.

Mostani válogatásunk a XIX. század első feléből tartalmaz tíz, kommentált szöveget: író, színész, szobrász tollából. Közlésünk betűhív; így további, akár tudományos elemzésre is alkalmas. A rövidítések feloldását és az olvasást könnyítő központosítás kiégyesítését szögletes zárójelben hozzuk.

1. Kazinczy Ferenc levele Péchy Imréhez (Széphalom, 1809. október 16.)

Irodalmunk legnagyobb levelezője egy-egy élményről, új múrőről vagy – mint esetünkben is – öröndetes családi eseményről levelek sorát írta meg néhány nap leforgása alatt. Így volt ez Iphigenia nevű leánya (1805. augusztus 6.) és a másodszülető, az itt is emlegetett Eugenia („*a kis Genie*”) 1807. december 4-i világra jöttkor is. Két leánya után Kazinczy – ekkor már ötvenéves! – igen szeretett volna fiút. Talán ezzel is összefüggött, hogy újabb leánya, az 1809. október 15-én, Szent Terézia napján született

Thália megérkezéséről rekordszámú tudósítás készült. Eddig tízet ismertünk közülük; három már a születés napján, további három-három október 16-án és 17-én papírra került. A sort a Berzsényi Dánielnek október 21-én küldött levél zárta.

*„Nagy tiszteletű Drága Jó Uram[,] kedves Uram Bátyám,
Emberé az akarát. Istené az adomány. Én oka nem vagyok; de lányom van harmadikszor is. A' feleségem egy egész holnappal betegedett-le későbbben[,] mint reményltem, 's a' Kalendáriom Szent Thereziája nékem egy Sophronia Thalia nevű egészséges, nagy leányt ada. Ajánlom őtet is, feleségemet is, magamat is, a' kis Genievel Uram Bátyámnak, Asszonyom Nénémnek 's a' kis Sophienak gratziájokba 's atyafiságába, 's alázatos tisztelettel maradok*

Az Urnak[,] Uram Bátyámnak

alázatos szolgálja

Széphalom, 16. Oct[ober]. 1809.

Kazinczy Ferencz.

A' gyermek tegnap lett, ma keresztteltem-meg itt. Csak tréfa volt panasom[,] hogy nem fiú. Szerettem volna végre fiút: de én minden nyughatatlanág nélkül megnyugszom az Isten akaratján, mert mind ész, mind vallás ezt kívánja.”

Mivel a levél antikváriumi vétel útján, boríték nélkül került a gyűjteménybe, sem címzés, sem előtörténet nem segít az ismeretlen címzett azonosításában. Kazinczy, a levelezés nagymestere azonban csak egyetlen személy esetében használta (ismételten) ezt a bonyolult megszólítást. A címzett ennek alapján nevezhető meg Péchy Imre személyében. Kazinczy nagybátyjára valóban ráillettek a titulusok: 1753-ban született, tehát hat évvel volt idősebb az írónál („*Uram Bátyám*”), és a „*Nagy tiszteletű*” is megillette mint a tiszántúli református egyházkerület és a debreceni kollégium világi főgondnokát. Szintén erre utalhat az utóirat, amely a predestináció szellemében enyhítette a barátoknak önironikus hangnemben küldött kesergést a sok leánygyermek miatt. (A levélben említett „*kis Sophie*”-t nem tudjuk azonosítani, Péchyéknek ilyen nevű gyermekük nem volt.) Péchy Imrének Kazinczy Ferenc többszörösen is hálás lehetett: 1806-ban mint a família legtekintélyesebb tagja (volt alispán, országgyűlési követ) ő közvetített a család álmosdi birtokrendezésében, és kölcsönrel is támogatta unokaöccsét a fogsága utáni újrakezdésben. Egyébként Kazinczy negyedik gyermeke 1811-ben végre fiú lett: Márk-Emil-Ferenc.

A következő négy levélnek (2–5. sz.) és a 7–8. számúnak is közös a címzettje, Fáy András. Kiss Ferenc gyűjteményének gazdagsága lehetővé tette volna, hogy – a levélírókhoz hasonlóan – minél nagyobb változatosságra törekedjünk a címzettek vonatkozásában is, ám a szándék más volt. Szerettünk volna emléket állítani Fáy sokirányú és nagy hatású reformkori tevékenységének; méltán nevezte őt Mikszáth Kálmán „*a nemzet mindenese*”-nek. A levelek sorsa is közös. Fáy 1864 után széthullott, ma sok közgyűjteményben és magántulajdonban is fellelhető hagyatékából jutottak a XIX. század neves gyűjtőjéhez, a tolnai földbirtokos Csapó (II.) Vilmoshoz (1840–1933), és a család őrizetében maradt fenn a legutóbbi időkig, amikor is vásárlás útján Kiss Ferenc gyűjteményébe kerültek.

2. Döbrentei Gábor levele Fáy Andrásához (Buda, 1834. szeptember 10.)

1833 nyaratól magyar színtársulat játszott a budai Várszínházban, október 1-jétől Pest vármegye támogatásával, Fáy András és Döbrentei Gábor igazgatása alatt. A pártolásból a Magyar Tudós Társaság sem akart kimaradni: eddig is bérelt páholyán, a játékk-

rend fordítói gyarapításán és a drámapályázatokon túl az 1833. november 10-én a negyedik nagygyűlés – Széchenyi István felvetésére és az ő elnökletével – bizottságot küldött ki a támogatás további lehetőségeinek felkutatására. Tagja lett a két színgazgató (levelünk írója és címzettje) mellett Kisfaludy Sándor és Vörösmarty Mihály is. Javaslatauk alapján tűztek ki harminc arany pályadíjat egy értekezés elkészítésére: MIKÉPPEN LEHETNE A MAGYAR JÁTEKSZÍNT BUDAPESTEN ÁLLANDÓAN MEGALAPÍTANI? A jelíges pályázatra – határideje: 1834. június 8. volt – 19 és ebből 18 elbírálható munka érkezett. A bíráló-bizottság (Schedius Lajos, Döbrentei Gábor, Bajza József, Toldy-Schedel Ferenc és Vörösmarty Mihály) a 1834. július 29-i, heti ülésben ismertették véleményüket. A győztes Fáy András lett, a második helyet Kállay Ferenc, a harmadikat Jakab István szerezte meg. Ekkor döntöttek a díjnyertes pályaművek kinyomtatásáról is. Kállay és Jakab ívenként három arany honoráriumot kapott; Fáy azonban a maga harminc aranyát letétbe helyezte a Tudós Társaság pénztárában, hogy majd a Nemzeti Színház építési alapjához csatolják. A MAGYAR JÁTEKSZÍNI JUTALMAZOTT FELELETEK kiadásának ügyeit Döbrentei hivatalból, mint a Tudós Társaság titkoka végezte.

„Tekintetes Fáy András Urnak

Pest

Tisztelt barátom,

Kezemhez küldötte Kállay sürgetésedet. Emlékszel[,] hogy én akartam legelső a' játékszíni jutalom feleletek elébbi ki adását, mintsem az 5^d nagy gyűlés és Igazgatóság ülése megtartatik.

De az előbeszéd helybenhagyására most mindjárt azért nem híhatok össze ülést, mert az oda kinevezett 5 tag közül, 2 nincs jelen, Vörösmarty és Perger. Továbbá Kállay feleletéért a' Censorhoz ma is hilyában küldöttem.

Végeztem egyébiránt mindenről, hogy elutazásom alatt a' 3 felelet elhagyja a' sajtót. Itt leszek megint Octóber 6^{dikán}. Héti ülésiünk kezdődik 8^{dikán} 's akkor az előbeszédet mindjárt eléveszem. Ki lehet nyomtatva 12^{dikéig}. Így tehát békötéssel mindennel jókor elkészülnünk 's áruba a' feleletek még 5^d nagy gyűlésiünk előtt jönnek.

Legutoljára nyomtattattam a' matematikai műszótárhoz és a' nyelvtudományi pályamunkákhoz is az előbeszédet.

Azt hallom, tartasz attól, hogy valaki elébb látná munkádat[,] mintsem kijőne 's akkorra recenzióját is kiadná az arról.

Az én kezemből Gr[óf] Széchenyin kívül még senki se kapta kézírásodat, 's nem fogja, valamint a' nyomtatott ívet sem. Tudom, mi az, ad manus notariales adás, és tudom[,] hogy titkoki hivatalomat még mindig becsület kötelessége szerint és factiolanság nélkül vittem.

Nem is hiszem hát a' mondát. De feleslegesen is, megnyugtatásodra, megemlítém 's bizonyosá teszlek.

Buda, Septemb[er], 10^d

1834.

barátod

Döbrentei Gábor”

A levélből első olvasásra is szinte süt a feszültség. Fáy levelét nem ismerjük, ám a jogi eszközök emlegetése és a pártoskodás (a „factio”) vádja éles nézetkülönbségeket takar. A budai tartományi biztosként működő és e funkciójában Bécsbe is gyakran utazó Döbrenteiről városszerzte beszélték, hogy bomlasztani akarja a színtársulatot; a színeszek nem szerették. A két igazgató szembekerült a színházépítés ügyében is (Fáy Széchenyi Duna-parti tervét támogatta), és a levél írásakor Döbrentei már azt is tudta, hogy – hivatali előléptetése miatt – rövidesen meg kell válnia a Tudós Társaság titkári székétől. A MAGYAR JÁTEKSZÍNI JUTALMAZOTT FELELETEK előszavát végül 1834. október 8-án fogadta el a heti ülés; a kiadvány megjelenését október 29-én hírlelte először a Je-

lenkor című hírlap, Döbrentei október 26-i híradása alapján. Az Egyetemi Nyomdában készült füzetet Eggenberger József könyvkereskedő árulta, olcsóbb papíron 36, finomabb papíron 48 pengőkrajcárért. Ily módon megjelenése megelőzte ugyan az Akadémia nagygyűlését, de nem változtathatott azon, hogy Pest vármegye közgyűlésén (október 20-án) Fáy elszigetelődött mint az Al-Dunán tartózkodó Széchenyi híve, és mivel díjnyertes nézetei még nem jelentek meg nyomtatásban, lemondásra kényszerült. Ehhez nagyban hozzájárult a hajlékony gerincű Döbrentei panaszáradata, amelyben igazgatótársát gyakori kompromittálásával és a színészek ellene uszításával is megvádolta.

3. Megyeri Károly levele Fáy Andrásához (Buda, 1835. június 2.)

Fáy András, megválva a színigazgatástól és azt megelőzően, hogy Pest vármegye országgyűlési követévé választották volna, 1835-ben a Pesti Casino igazgatója volt. A levélben említett koncertet ebben a minőségében szervezte meg. Szerdahelyi József, az első magyar Figaro Rossini SEVILLAI BORBÉLY-ában, a vándorszínészet kedvelt baritonistája 1835. március végétől, Déryné Széppataki Róza, a jelképpé lett szoprán énekesnő május 23-ától szerepelt a budai Várszínházban. Ezzel lehetőség nyílt arra, hogy – a szintén ideszereződött Erkel Ferenc zenei vezetésével – az együttes énekesjátékokat is előadhasson, új közönségrétegeket toborozva. A Petőfitől is megénekelte Megyeri Károly a budai társulat színész-rendezőjeként működött ekkor. (Neve eredetileg Stand volt, ezért írjuk i-vel.)

„Tettes [Tekintetes] Njemejs és Vitézlő

Fáy András nagy érdemü Tábla Bíró

Urnak alázatos tisztelettel

Pesten

Tekintetes Tábla Bíró Úr!

Déryné Aszszony és Szerdahelyi! úr alálassan köszönnvén az Tettes úrnak illy betses fell szállítására készek lesznek a jövő Vasárnap adandó Cassinóban egy kettős dalt énekelni, amelly alázatos jelentésem után magamat mindenkor nagyra tisztelt kegyébe ajánlva maradtam

Az Tettes Tábla Bíró Úrnak

Budán Junius 2^{án} 835.

alázatos szolgálja
Megyery Károly”

A koncert „a jövő Vasárnap”, azaz 1835. június 7-én létre is jött, a Pesti Casino évadzáró hangversenyeként, megszámú hallgatóság előtt – bár nem egészen a tervek szerint. A *Honművész* című divatlap *Hangászat* rovatából tudható, hogy csak a primadonna lépett fel: Déryné egy áriát adott elő Hérolld MARIE című dalművéből, Szilágyi Pál magyar szövegével, Erkel Ferenc zongorakíséretével. Az opera hazai bemutatója 1829-ben volt Kassán, a címszerepet azóta énekelte. Most is sikere volt vele: „...valamint felléptekor úgy az ének végén is a’ csinosan éneklő magyar dalszínészné zajgó tapsokkal idvezeltetett”. A tudósító, alkalmasint maga a szerkesztő, a képzett muzsikus Mátray-Róthkrepf Gábor örömmel emelte ki, hogy az 1827 óta létező Casinóban először énekeltek magyar nyelven. Tapintatosan célzott arra is, hogy Déryné nem volt tökéletes hang állapotban: a közönség „tökélyesebb exoticaí terményt tanult is már ismerni...” Hangjának csökkenését Déryné az egészségtelen budai levegőnek tudta be – bár az is csoda, hogy a vándorszínészet mostoha körülményei között huszonöt éve éneklő primadonnának még mindig volt énekhangja...

4. Kölcsey Ferenc levele Fáy Andrásához (Nagykároly, 1837. december 15.)

Kölcsey Ferenc, amikor 1837. november végén Szatmár vármegye székhelyére érkezett, hogy részt vegyen az évnegyedi közgyűlésen, nagykarolyi tartózkodását arra is felhasználta, hogy feldolgozza levelezési hátralékát. Bártfay Lászlónak és pesti barátainak november 30-án írt; december 14-én pedig három levelet tudott le, a Wesselényi Miklósnak, a Szemere Pálnak és a Toldy Ferencnek szólót. A másnap írott, itt közölt létéről tudott az irodalomtörténet, minthogy a Bártfaynak küldött levélben utalt rá, hogy Fáynak szintén adós a válasszal.

A szöveg jobb megértéséhez szükséges Fáy András említett, október 10-i levelének legalább vázlatos ismertetése. Az író, Pest vármegye 1835-től volt országgyűlési követét Szatmár vármegye rendjei tiszteletbeli táblabíróvá választották, ezt köszönte meg októberben. Megjegyzendő, hogy hasonlóra törekedett ő is a vezérvármegyében, Kölcsey megtiszteltetésére, de ezt személyesen (az utóbbi időben már-már a legnagyobb magyarok sorába iktatott) József nádor, örökös főispán akadályozta meg. A Kubinyi Ferencre, Patay Józsefekre és Ágoston Józsefekre vonatkozó megjegyzés az országgyűlési ifjak perének „mellékhadszíntere”. Az utolsó bekezdés csöndes és mértéktartó célzásai indokolják a Fáynak küldött válasz kései voltát és a levél rövidségét. Más, ekkortájt írott leveleiből tudjuk, hogy a „*magányos bajaim*”-on semgyulladás és reuma értendő. A „*mezei birtokom' telyes feldúlátása*” historiáját azért nem részletezte, mert pesti barátait arról már szeptember végén tudósította: a szatmárcsekei határ tagosítása után Kölcsey Mihály, unokatestvére feldúlatta bevetett szántóit és kaszálóit. A meginduló birtokper és a kártérítés ügye vette igénybe a költő minden idejét és energiáját. A címzés pedig azért sommás, mert nem postán küldte, hanem a Károlyi-uradalom Nagykaroly–Pest viszonylatban rendszeresen küldött „táskájában”, azaz küldeménycsomagjában.

„Fáy Andrásnak.

Nagykarol, December 15. 1837.

Kedves Barátom,

October' 10dikéről nagybecsü leveledet vettem, 's vele azon köszönetírást, melyet Megyénkhez útasítottál. Ez utóbbit ffolyó]. h[ő]. 11dikén közgyűlésben felolvastuk, 's közönségünk kifakadó örömmel vette. Itt is, mint mindenütt sok tisztelőid vagynak; azok, kik előbb munkáid' olvasásakor szép és vidám órákat töltöttek, később örvendve kísérték országgyűlési pályád' szennyetlen lefolytát, 's áldást mondanak Reád.

Leveled' azon híre, hogy Kubinyi, Patay és Ágoston a' kir[ályi]. táblára idéztetnek, ismét egy ok vala, miért kedvetlen óráink szaporodjanak. Amit Te jósló hír gyanánt írtál, az itt néhány nappal később valóság gyanánt hirdettetett, 's Ráday is a' koszorúba fűzetett. Wesselényitől e' hónap' 3dikán költ levelet vevék, de ebben semmi idéztetésről szó nem tétetik; azért azt szeretném hinni: a' szerencsétlen jóslat nem telyesült. Mások által a' pestmegyei gyűlésről azt értjük, hogy az csendesen ment véghez novemberben; ez is azt mutatja, hogy a' kedvetlen történet nem állott elő, különben a' panasz kifakadt volna.

Itt nálunk semmi különös nem adta elő magát; nem mintha bajaink nem volnának, mert magyar körülírásu pecsétünk, a' religiói tárgy, a' kamarai bíróság 's több e' félék miatt köztünk 's a' Felsőség között fennálló vitatkozások vagynak. De ezek már régi tárgyak, 's lármára, vitatásra, kifakadásokra többé okot nem adnak.

Gazdasági egyesület név alatt egy félig társalkodási, félig gazdasági intézetet létesítettünk. Ohajtható, bár jó következményeket húzzon maga után. Csinosb társalkodási tón, olvasási kedv' ébresztése, 's mezei gazdaságunk' lehető jobbítása: ezek a' cél, mire törekednénk. Tisztább, 's egy-

szersmind szükségesb czél után nem fáradozhatnánk; bár ne jöjjön közbe véletlen, előre nem látható kedvetlenség!

Magányos bajaim, 's azon temérdek károk, miket mezei birtokom' telyes feldúlata által szenvedtem, literaturai munkálatimban nagyon hátravettek. Az ég tudja: mikor és mikép fogok kimenekedhetni. Az ég oltalmazzon hasonló bajjoktól, 's áarassa Reád áldását, mint érdemled. Ölelek, változatlan barátsággal. Kölcsey."

Kölcsey Ferenc 1838. augusztus 24-én meghalt. Nem érte meg az őt megkárosító elleni pör végét, felmentésüket, 9800 forintra becsült kára megtérítésének elmaradását. Nem érte meg a Wesselényi Miklós és Kossuth Lajos elleni elmarasztaló ítéletet sem. Jelenlegi ismereteink szerint a két reformkori magyar író-politikus között ez volt az utolsó levélváltás.

5. Ferenczy István levele Fáy Andrásnak (Pest, 1838. március 20.)

Az első magyar szobrászművész, Canova tanítványa, aki nevét „*Ferenczy István, a művész*” alakban szokta leírni, romantikus öntudattal, 1824 óta élt Budán, és Fáy András legszűkebb baráti köréhez tartozott. Az író, noha mecénásként nem léphetett föl, kezdeményezőként, résztvevőként vagy akár mint egyleti pénztáros, folyamatosan fázdozott azon, hogy Ferenczy számára országos támogatást szervezzen, megbízást szerezzen köztéri szobrokra és szervezeti formát teremtsen a hazai művészet pártolására. A két barát a nagy pesti árvíz estéjét, 1838. március 13-át is együtt töltötte a Nemzeti Színházban; társaságukkal Donizetti BEATRICE DI TENDA című operájának bemutatóját nézték meg a híres opera-énekesnővel, Schodelnéval a címszerepben. Innen Fáy Klap utcai házához (ma: Irányi utca 16.) mentek, ahol a gyakorlatias Ferenczy megtette az árvízi előkészületeket. Amikor Fáy március 16-án kimentették és Pestre vitték, a Budán lakó Ferenczy helyben maradt, és felvigyázott barátja javaira is.

„*Tekintetes Nemes Fáy*

András Úrnak több

T-[ekintete]s Vármegyék Tábla Birájának

Péczelen át

Káván

Pesten kedden 20 Martz[íus] 1838

Kedves Barátom

Pesti házad a' leg jobb rendben van. Annyira[,] hogy nem is tudom[,] ha lesz-e szükséged a' Budai Quarterra [szállásra] hasonló kép a' Jankovits és Würstler ház is, hanem a' Házad faránál lévő ház a' Sebestyán Platz felé ad némi nemü aggodalmat – a' melly rád nézve csekély vagy semmi kárt sem tehet; én csak provisorie [ideiglenes] lépéseket fogok tenni a' Quartely keresetbe. Te pedig bátran igyekezz a' tulajdon házadba való szállásra[,] hogy magad leg jobban rendelkezess. – Leg rosszabb esetbe[,] ha te mobiliadat és konyha készületedet Budára hozatod, nem a leg kellemetlenül lakhatnál nálam is; de mindég azt mondom, nem lesz arra is szükség. Házad népe egészséges, 's Hozzád 's személljedhez ragaszkodók. Valamint én is

hiv Barátod

Ferenczy István m[aga].

k[ézével].”

Pinczéd a tizenegyedik graditsig

le apadt és városi parancsolat sze-

rint nem szabad a pinczéből a vizet

kimérni.

A sietve papírra vetett, megnyugtató tudósításból csaknem teljesen hiányoztak az ékezetek is; ezeket jelölés nélkül pótoltuk. A harmadik jó barát, Vörösmarty Mihály már március 19-én vagy 20-án visszatért Pestre, ő Fáy szomszédjában lakott: „*Jövet Ferenczyt itt találtam 's vele itt is ebédeltünk maradék boraimból iván búfelejtésül.*” Vörösmarty tudósításai szintén megnyugtatóak voltak, ennek ellenére Fáy csak áprilisban jött vissza Pestre, addig sorra látogatta Pest megyei birtokait; a levelünk címzésében szereplő Káva mellett a híradások Bényére és Gombára mentek.

6. Bajza József levele Tóth Lőrinchez (Pest, 1840. április 22.)

A Pest vármegye által, közadakozásból felépített Pesti Magyar Színház 1837. augusztus 22-én nyitotta meg kapuit. Első igazgatója Bajza József volt, vármegyei igazgatóválasztmánnyal a háta mögött. Azonban – saját szavaival – mindössze „*nyolc hét hián egy évet*” töltött funkciójában. Lemondott, mert nem tudta érvényre juttatni a liberális írócsoport műsorpolitikai elképzelését, amely a dráma és ezen belül az eredeti magyar dráma működésében látta a nemzeti játékszín alapfeladatát. Szemben a vármegyei igazgatóválasztmány véleményével, mely szerint az arisztokrácia és a német polgárság magyar színházba szoktatására az operajátszás a megfelelő eszköz. Pest-Buda egyetlen magyar játéknyelvű színházában a műsorarányok vitájának, az operaháborúnak szűkségszerűen ki kellett robbannia.

Mivel az 1832/36-os országgyűlés a következő diétára halasztotta a törvényi szabályozást, 1839 nyarán Bajza József röpiratban összegezte igazgatói tapasztalatait és véleményét a Nemzeti Színház céljairól, valamint a hozzájuk rendelhető eszközrendszeréről. Az 1839. június 5. óta ülésező pozsonyi országgyűlés követeit befolyásolni szándékozó tanulmány önálló kötetben jelent meg Pesten, 1839 októberének közepén SZÓZAT A PESTI MAGYAR SZÍNHÁZ ÜGYÉBEN. (Két modern kiadása is van, miután Szigethy Gábor beválogatta a GONDOLKODÓ MAGYAROK című, nagy sikerű sorozatába.) Ez tehát a levélben említett SZÓZAT, amelyet „Schwaiger”, azaz Sch. András árusított az országgyűlés ideje alatt. A „*Könyvárosok*” rajta kívül még hárman voltak ekkor Pozsonyban.

A címzett, Tóth Lőrinc Bajzaék baráti köréhez tartozott; az országgyűlésen gr. Batthyány Kázmér jogtanácsosaként és távol levő főrend követeként vett részt, miközben Bajzát szerkesztői feladatai – és anyagi helyzete – távol tartották Pozsonytól. Az intézkedés olyan időpontban született, amikor a színházi törvényjavaslatot, amely országos igazgatást rendelt az immár Nemzeti Színház fölé, az alsó- és a felsőtábla már megvitatta és elfogadta, de a királyi szentesítés még nem történt meg – mindazonáltal a röpirat terjesztése (voltaképp teljesítve feladatát) okafogyottá vált. Az üdvözölt reformpolitikusok közül Deák Ferenc Zala, Klauzál Gábor Csongrád, Pulszky Ferenc Sáros megye követe volt. A sommás külső címzés arra utal, hogy Bajza nem postán, hanem valakivel küldte a levelet Pozsonyba.

„*Tek[intetes]. Tóth Lőrincz úrnak.*

Édes Lenczim,

Mínthogy Schwaigert egyszer már olly ügyesen tudta exequálni, igen kérem önt, legyen szíves tőle a' hátra lévő tartozást is kizsarolni. Egyszersmind, hogy kérésem páros legyen, ne sajnálja ön a' Szózatok' el nem adott példányait visszavenni a' Könyvárosoktól és országgyűlés' végeztével lehozni magával. Mert azokból, mi eddig el nem kelt, ezentúl Pozsonyban elkelní nem fog.

Azt halljuk, hogy a' színházat gr. Széchenyire, Fáyra és Döbrenteire bizta az ország. A' két első jó volna; a' harmadik elsöktet Pestről minden magyar színészt.

Deákot, Klauzált, Pulszkyt idvezlem. Bocsánatot alkalmatlanságomért. Ápr. 22. 1840.

*Tisztelő barátja
Bajza"*

Ami az országos főigazgatók személyét illető találgatásokat illeti, az 1840. május 13-án kihirdetett XLIV:1840. tc. erről nem intézkedett, csupán azt a kiküldöttséget állította össze, amelynek feladata lett a Nemzeti Színház átvétele Pest vármegyétől. Ez évekre elhúzódván, Széchenyi neve még az 1843/44-es országgyűlésen is felmerült, de ő ekkor más terveivel volt elfoglalva. Fáy András és Döbrentei Gábor neve sem véletlenül fordult elő a híresztelésekben: az 1830-as évek közepén együtt igazgatták (Pest vármegye megbízásából) a budai Várszínházat, amikor ott magyar színtársulat játszott. Döbrentei már akkor az opera és a balett híve volt (lásd az 5. levél jegyzeteit!), így Bajza aggodalma nem volt alaptalan. Az első országos főigazgató (1845 januárjától) végül gr. Ráday Gedeon lett, aki alatt Bajza 1847/48-ban az aligazgató adminisztratív feladatait vállalta.

7–8. Garay János levelei Fáy Andráshoz (Pest, 1842. december 23. és 28.)

1842. október 5-én teljesült Toldy Ferenc biedermeier kívánsága: Vörösmarty Mihály Fáy András főtí szüretére megírta és ott nagy lelkesedés közepette elszavalta a FŐTÍ DAL-t, a régóta várt és hiányolt „geselliges Lied”-et, a művelt társaság bortalát, ami nem azonos a duhaj diáknótákkal, a dévaj kocsmadalokkal. A műfajban természetes módon benne rejlett a zenésítés lehetősége. A legfürgébbnek Thern Károly zongoratanító bizonyult, az előző évben még a Nemzeti Színház másodkarmestere: az ő kompozícióját már 1842. november 12-én hírlelte a *Regélő Pesti Divatlap*. Kottája még abban az évben megjelent: zongorára és tenor hangra. Az újság december 29-i száma viszont már új mellékletet ajánlott újjévre az olvasóknak: „...*mint látjuk, Fáy András is elővevé újra műzsáját (mint tudjuk, fiatalabb korában számos áriákat szerzett, mellyek maig is élnek a nép s dalszerető ifjuság ajkán) s ítéljék meg a dalértők, nincs-e igazunk, midőn azt mondjuk, hogy az eddigelé ismertek közt Fáyé csakugyan legmagyarabb tyussal, népiességgel, jellemzetességgel bír*”. (Ezt bárki ma is ellenőrizheti, hiszen Kiss Ferenc gyűjteményében a melléklet is megvan.) Az ajánlást is megfogalmazó Garay János szerkesztő két, nem postán, hanem pecséttel lezárt és kézbesített levélkéje a kottametszés és korrektúrája nehézségeit ecseteli. A *Regélő Pesti Divatlap* kiadóhivatala akkor a Rottenbiller-ház második emeletén működött, a Leopold utca 189. helyrajzi számú épületben (ma: Váci utca 59., a Sörház utca sarkán), míg Fáy András az 5. levélben említett saját belvárosi házában, a Kalap utcában lakott.

„*Tekintetes Fáy András*

Táblabíró urnak

különös tisztelettel

Helyben

Igen tisztelt Tekintetes Ur!

A' főtí dal ma estére vagy legfőlebb holnap reggelre lesz készen, minél fogva a' kívánt javítást remélem, mindenesetre megtehetjük; azonnal magam menendek a' litographushoz.

*Jó reggelt kívánva magamat becses uri hajlandóságába tovább is ajánlván maradtam
A' Tekintetes Urnak alázatos szolgálja
Pest, dec. 23ikán 842. Garay m[aga]. k[ezével]."*

***

*„Tekintetes Fáy András urnak, különös tisztelettel Helyben
Tekintetes Uram,
Itt küldöm a' Fóti dal correcturáját, méltóztassék azt átnézni, de ugy, hogy legényem megvárhatná, 's azonnal a' lithographushoz visszavihetné. Rettenetesen elkésett ez ember, mellyről dél felé személyesen lesz szerencsém felvilágosítást adni.
Ma este már expedióink van. Tisztelettel maradván alázatos tisztelő szolgálja
Pest, dec[ember]. 28kán 842 Garay m[aga] k[ezével]."*

A levelekben említett „litographus”, azaz rézmetsző minden bizonnyal az újvidéki születésű, Pesten 1825 óta működő Kohlmann Károly, aki éppen 1842-ben magyarosította meg nevét Vidékyre, és aki a *Regelő Pesti Divatlap* számára rendszeresen dolgozott.

9. Madách Mária és Balog Károly házassági anyakönyvi kivonata (Alsósztrégova, 1847. január 16.)

Madách Imre azok közé a ritka költőink közé tartozik, akiknek nyomtatásban is megjelent személyi okmánytáruk. Madáchét a Nógrád megyei Levéltár forráskiadványainak 13. és 18. kötete tartalmazza, Leblancné Kelemen Mária levéltáros sajtó alá rendezésében: MADÁCH IMRE-DOKUMENTUMOK A NÓGRÁD MEGYEI LEVÉLTÁRBAN (Salgótarján, 1984) és ÚJABB MADÁCH IMRE-DOKUMENTUMOK A NÓGRÁD MEGYEI LEVÉLTÁRBÓL ÉS AZ ORSZÁG KÖZGYŰJTEMÉNYEIBŐL (Salgótarján, 1993). Amint címe is mutatja, az utóbbi a szélesebb merítésű, kiterjed a családtagok anyakönyvi adataira is. 362. tétele (az 587. oldalon) a házassági anyakönyv bejegyzése, eredeti lelőhelye ma: Mátrika v. D. Strehovej, 189. oldal. Megjelölte a tanúkat, Madách Imrét is; szövegét azonban, lévén közvetett Madách-dokumentum, nem közölte. (Megjegyezzük még, hogy a korábbi Madách-okmánytári kötetben – nem tudni, milyen forrás alapján – téves dátum, 1847. május 20. szerepelt.) A menyasszony, Madách Mária, a költő idősebb nővére az 1993-as okmánykötet 171. tételének (338. oldal) tanúsága szerint 1813. július 1-jén született – vagyis az anyakönyvben szereplő életkoradat hibás. Madách Mária nem 31, hanem 34 éves volt. A kor szokása szerint (és itt ráadásul a község földesúri, az egyházközség kegyúri családjáról volt szó) az adatok rögzítése bemondás alapján történhetett; annak ellenére, hogy az eredeti keresztelési anyakönyvet ugyanott, a sztrégovai plébánián őrizték. Madách Mária első férje az okmányban is említett Huszár József keszei földbirtokos, Nógrád vármegye alispánja volt 1833 és 1841 között. Házasságukból két gyermek, József és Anna származott. A férj mindössze 37 évet élt, tehát fiatalabban hunyt el, mint amilyen a második férj volt a házasságkötés időpontjában. Mivel az újraházasuló menyasszony életkor-változtatásának semmiféle családi vagy más, logikus oka nincs, feltehetően félrehallásról és elírásról van szó. Az anyakönyvi kivonat a házaspárnak kiadott példány, amely ükunokájuktól, a család őrizetéből került Kiss Ferenc gyűjtemé-

nyébe. Ugyanitt egy hiteles, német nyelvű anyakönyvi másolat is található 1907-ből. Kikérésére akkor azért kerülhetett sor, mert unokájuk, Balogh (III.) Károly ebben az évben házasodott meg, vette feleségül Csernyus Aline-t.

„Áldás ’s békeség az Úrban!

Alul irt hitelesebben bizonyitom: hogy a’ Rozsnyói Püspöki Megye Nográd Vármegyében Nográd hegyi All-esperesti kerületben kebelezett Alsó Sztregova Romai Katolika Plebaniaján házasultak Anyakönyvében rovatok szerint e’ következők foglaltatnak.

Év, Hó, Nap	1847. Január 14 ^{dikén}
Az Eskető Pap	Bódy Ferencz Alsó Sztregovai Plébános
Hirdetés	3
A’ Házas Pár	Tekintetes ’s V[ité]zljő Mankobüki Balog Károly és Tettes [Tekintetes] Nemzetes Sztregovai és Kelecsényi Madách Mária
Ezeknek	Élekoruk 38. 31.
	Hit vallások Római Katolikusok
	Állapotjok és élet Cs[ászári] ’s Kir[á]lyi Kapitán 2 ^{dik}
	Nemők számú Lajos Bajor Király Lovas Ezred segédje
A’ Szülők	– Néhai Baráti Huszár József Özvegye Tettes [Tekintetes] Nemzetes Mankobüki Balog József és Büttner Krisztina
	– Méltóságos Sztregovai és Kelecsényi Madách Imre Cs[ászári]. Kir[á]lyi: Kamarás és Kesselőkői Majthényi Anna.
	Tiszt[elendő]: Bukva György Evangélikus Lelkész, Tettes [Tekintetes] N[eme]s Nográd V[árme]gye Tábla Bírāja, s Tettes [Tekintetes] N[emes] Nográd V[árme]gye Tábla Bírāja, s Tettes [Tekintetes] Mé[lt]ós[s]ág[os] ’s V[ité]zljő Sztregovai és Kelecsényi Madách Imre Tettes [Tekintetes] N[eme]s Nográd Vármegye T[ábla] Bírāja és Fő-Biztosa
Származási } Lak } Helyök	Károly Fejérvár Alsó Sztregova Buda Királyi Várossa

Minek nagyobb hitelességére adom ezen saját Kezem aláírásával és az Anyaegyház hivatalos petséjtével meg erősített oklevelet. Kelt Alsó Sztregován Január hó 14^{dikén} 1847.

Bódy Ferencz, Alsó-Sztregovai
Plébános, és Tettes [Tekintetes]
Nográd V[ár]me]gye Tábla Bírāja”

P.

Madách Imre csak az esküvőre tért haza a megyeszékhelyről: január 11-én és 16-án még és már iratokat szignált Balassagyarmaton. A házaspár sorsa tragikusan alakult. 1849. augusztus 16-ra virradó éjjel Maroszlatina mellett mindkettejüket és Madách

Máriának az első házasságából származó fiát, a 15 éves Huszár Józsefet román felkelő parasztok meggyilkolták és kifosztották, amikor a honvéd őrnaggyá avanzsált és az erdélyi harcokban megsebesült tiszt családjával Nagyvárad felé menekült a világosi fegyverletétel után. A tragédiát csak a közös gyermek, az egyeztetendő Balog Károly kerülte el, aki Alsósztregován maradt és akit nagyanyja, Majthényi Anna és a költő együtt nevelt fel. Az itt indult és rövid életű házasság szereplőinek emlékét a magyar irodalomban Madách Imre (MÁRIA TESTVÉREM EMLÉKEZETE C. versében) és Szendrey Júlia örökítette meg (utóbbi A HONVÉD NEJE C. elbeszélésében).

10. Császár Ferenc levele Lauka Gusztávnak (Pest, [1850.] május 28.)

Dokumentumaink sorában ez az egyetlen, amely 1849 után íródott. Itteni közlését az indokolja, hogy mindkét szereplője (a levélíró és a címzett) még a reformkorban szerzett magának hírnevet – igaz, az eszmebarikád két ellentétes oldalán. Császár Ferenc, a zalaegerszegi csizmadia fia igen szép jogi karriert futott be. 1840 októberében a pesti váltótörvényszék ülnöke lett, ezentúl „nagyságos úr” megszólítás dukált neki. 1846 szeptemberétől még feljebb lépett; a hétszemélyes tábla bíróját, azaz a szeptemvirt már a „méltóságos úr” illette meg. Befolyását egy, a vezetése alatt álló konzervatív írócsoporthoz fordította, 1844-ben még a nyomorgó Petőfit is igyekezett magához édesgetni. (Ugyanakkor – egy fennmaradt számla tanúbizonysága szerint – Laukát is foglalkoztatta.) Kudarcat látva azonban a költő leghevesebb bírálójának egyike lett. Groteszki tréfája az irodalomtörténetnek, hogy nevéért jobbra csak Petőfi gúnyverse, a CSÁSZÁR FERENC ÖNAGYSÁGÁHOZ ŐRIZTE MEG AZ UTÓKOR SZÁMÁRA. Amíg Császár a klerikális, a Pillwax ellensúlyozására létrehozott Gyűlde alapító tagja volt, Lauka Gusztáv (1840-től a Tudós Társaság írnoka) a fiatalok kávéházi törzsasztalának gyakori és szívesen látott vendége; humoristaként és szinte spanyol referensként jellegzetes szereplője volt írócsoportjuknak. Mivel családja Szatmárban, sőt Erdődön élt, Petőfi és Szendrey Júlia szerelmi szabadságharcát közelről szemlélhette: nénye készítette elő esküvőjüket, öccse volt a szertartás egyik tanúja. Júlia egyébként neki is tetszett, sőt kezére – úgy tűnik – még Petőfi eltűnése után és Szendrey Júlia második házassága között, 1849/50-ben is ácsingózott. A XX. századot is megélt Lauka hagyatéka szétesett, ekkor kerülhetett a levél az első levélben említett Csapó Vilmos tulajdonába. Tőle fia, majd unokája örökölte, akitől a Kiss-gyűjteménybe jutott.

„Lauka Gusztávnak
Debreczen felé

Nagy-Károlyban.

Pest, máj. 28.

Kedves Laukám!

E pillanatban veszem levelét – a patricziushoz intézettet; mosolylyal bontám fel azt, s örömmel válaszolok, hogy kívánata teljesítve lesz; június 1-vel megyen a Napló, melly igenigen szívesen veendi Önnek mind vidéki levelezéseit, mind műtára számára ígért dolgozatait.

Boldog Ön, hogy a családi körben töltheti e nehéz napokat; engem kihozott abból hazám s különösen nyelvem szeretete! Teszek mindig, hogy el ne alugyunk végképen; ha a nehéz körülményü idők majd elmúltak, könnyü lesz nekem nyugodnom a tövises útat megjárandott vándornak, bojtorján felett! Ez az én végzetem! De nem zúgolódom ellene; magyar vagyok, ismerem a magyar világot; részem, bárminő legyen is az, türelemmel s megadással lesz elfogadva általam. Mindig úgy vagyok: másnak az eper – nekem a csutkája!

Tehát írjon, kedves Laukám! Ha csak pár ezere vihetném is föl előfizetőim számát, jól díjaznám; most, minthogy messze vagyok még az első ezertől is, csak szívvarra valóval fogok szolgálhatni egyelőre.

*Éljen boldogúl, s írjon minél gyakrabban, hadd lássam, hogy él, és szereti csakugyan
változtatlan hívét
Császárt”*

Most két Bach-huszár cserél eszmét egymással. 1848/49-et mindketten végigszolgálták ugyan (Császár szeptemvirként, Lauka lapszerkesztői minőségben, a Honvédelmi Bizottmány jegyzőjeként és mint Kossuth Lajos futárja), de nem kompromittálták magukat igazán. Így Lauka titkára lehetett a szatmári megyefőnöknek, Császár pedig – akinek Vác melletti tuszkulánumát az oroszok feldúlták, állását pedig elvesztette – eléggé „gutgesinnt” maradt ahhoz, hogy a *Pesti Napló* kormányparti lapengedélyét megkapja. 1850. március 9. és július 25. között állt kiadó-tulajdonosként a lap élén, ekkor egészségügyi okokra hivatkozva visszavonult. Hiába állt az oktrojált alkotmány eszmei talaján, és hiába nevezte Bécsset következetesen „a birodalom székvárosá”-nak... A kapcsolatfelvételt Lauka kezdeményezhette, félve az elszigetelődéstől. A szöveg alapján állítható ez, Lauka levele ugyanis nem maradt fenn a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárában lévő Császár-hagyatékban. Az első mondat arra vonatkozhat, hogy Lauka nyilván „méltóságos urazta” Császárt. (Ha ezt Petőfi megérhette volna!...) A rövid együttműködés során Lauka névtelen nagykarolyi tudósításokat küldött; egyetlen jelentősebb írása AZ ERDŐDI PAGONY-ról már Császár távozása után néhány nappal jelent meg.

Tandori Dezső

MUV ∞

Csorák és az Örök Visszatérés

Álarc, MUV, nincs-befejezés, MUV, a többiről mindjárt. Az euklidészi pontnak nincs kiterjedése. S van ilyen vers is. Jelölhetetlen, leírhatatlan. De nem az, hogy a tavaszoknak kellesz, mint lassan száz éve Rilke mondta, egy másik végtelenben, nem, nekem nem kellene a tavaszok, az őszyk és tavaszok és telek és nyarak azt a hamis, tév-, mégis valós-véget hozzák, mellyel könyveim széthullanak, medvéimet, famadaraimat s a többieket nem simogatja meg naponta többször senki, és könyvespolcaim egyikéből, mely a szobrászat lényegét értette meg velem, s ezért nem is fotóztam – a tömérdek zászlócskának, kirakott képeslapnak, a kidőlni készülő térképeknek, tépett, sokszor még huszonöt éve élt madaraink által megtépázott papíroknak, az-egésznek-mint-térnek oly élete